

PRÓZA

Rozpad české literatury na jednotlivé větve a komunikační okruhy zasáhl i prózu. V rámci oficiální větve došlo po únorovém převratu k radikálnímu zúžení oficiálního publikačního prostoru a próza, podřízená normám budovatelské kultury a závazné socialistickorealistické tvůrčí metodě, měla sloužit především budování nové společnosti. Pro českou prózu počátku padesátých let tak byl příznačný omezený rejstřík ustálených motivů a témat, zejména tematika boje starého, zanikajícího světa se světem novým, mířícím k radostné beztrždní budoucnosti, v níž práce pro celek bude naplněním smyslu života jedince, vnímaného především ve společenských souřadnicích. Postavy byly zobrazovány na základě tzv. stranickosti a typičnosti, tedy jako nositelé vlastností typických celé třídy. Ačkoli na aktuální politickou objednávku nejpružněji reagovaly kratší žánry jako reportáž, črta a povídka, za prestižní byly považovány zejména žánry velké budovatelské epiky, budovatelský román ze současnosti a román historický, tedy díla tematizující přerod jedince v uvědomělé tvůrce socialismu, jakož i dějinnou nutnost historického vývoje směrem ke komunismu.

Umělecká a myšlenková neudržitelnost takového úzce ideologické normy vedla k tomu, že budovatelská koncepce prózy začala být záhy rozrušována, a to jak zevnitř, tj. ze strany autorů, kteří se ji snažili propojit s věrohodnějšími postupy i aktuálnějšími společenskými problémy, tak i zvenčí, těmi, kteří chápali literaturu jinak. První fáze odklonu se projevila již mezi lety 1954–56. Proces návratu k tradičnějším postupům, vyprovokovaný rovněž sílící odvahou autorů překračovat hranice předem daných tezí, narůstal v druhé polovině padesátých let, kdy se plněji projevila diferenciací jednotlivých autorských stylů. Obnovoval se důraz na psychologii postav, tematizován byl zejména proces postupného uvědomování si společenské role individua a jeho místa ve společnosti. V souvislosti s tím se začaly také objevovat motivy pochybností a váhání, byť stále ještě korigované závazným závěrečným přihlášením se k nové společnosti. Za přelomové dílo byl v tomto směru považován Otčenáškův *Občan Brych*, nicméně cestu k problémové próze bez didaktických a agitačních úkolů ukazovaly spíše texty jako Valentovo *Jdi za zeleným světlem*. Na konci padesátých let se pak objevily prózy, které se již bez patosu a povinné oslavy hrdinství vracely k tématu druhé světové války a holocaustu.

Zcela mimo perspektivu nové socialistickorealisticke prózy se ocitla tvorba exulantů, kteří pro oficiální literární život v podstatě přestali existovat. Z renomovaných prozaiků přešli do exilu Zdeněk Němeček, Jan Čep, Milada Součková a Egon Hostovský, jenž si jako jediný v nových podmínkách vydobyl světové uznání. Stejně tak se ovšem stranou oficiálního života ocitla řada dalších prozaiků, kteří sice neemigrovali, jejich život, názory či tvorba je však odsoudily k vynucené či dobrovolné, dočasné či trvalé existenci mimo kontext oficiální produkce. Někteří z nich se pokoušeli publikovat prostřednictvím strojopisů, jako například autoři sborníku *Život je všude*. Oficiálně však jejich díla z padesátých let mohla začít vycházet až v průběhu let šedesátých, a nejednou dokonce až po listopadu 1989.